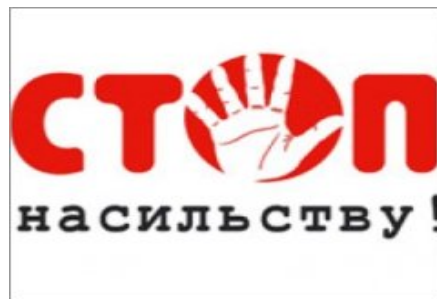

Комунальний заклад
«Навчально-виховне об'єднання –
«Загальноосвітня школа I-III ступенів № 31 з гімназійними класами,
центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я»
Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»

Дитинство без наси́льства

*Інформаційний показник
для учнів 5-9 класів,
вчителів та батьків*

Підготувала
соціальний педагог
Крисюк О.Б.

Булінг в Україні

За даними опитування HBSC 2018 року

Серед дітей віком від 10 до 17 років

35% опитаних
упродовж останніх двох
місяців брали участь в
ображенні/приниженні або
знущанні з інших

37,9%
були жертвами образ,
знущань та
принижень інших
підлітків.

**Найрозповсюдженіші причини
булінгу (цькування):
(Результати опитування U-Report)**

ігнорування дорослими
булінгу (цькування)

39%

особливості характеру
певних дітей

26%

Цифри свідчать:

- ♦ в Україні кожна третя дитина стає жертвою фізичного насильства, а кожна друга – психологічного, свідчать дані Ради Європи;
- ♦ кожна четверта дитина в Україні стикається із жорстокими переслідуваннями, цькуваннями, агресією в школі та майже половина із них нічого нікому не розповідають, залишаючись один на один із своїми проблемами;

В останні роки ми все частіше чуємо і читаємо в засобах масової інформації – в Інтернеті, в телевізійних передачах, в періодиці слово **“Булінг”**, яке прийшло до нас з англійської.

Чи знаєш ти, що булінг – це агресивна і вкрай неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини. Така негативна поведінка зазвичай супроводжується постійним фізичним та психологічним впливом, травлею, агресією, жорстоким переслідуванням. Причин безліч, а жертвою може стати кожен, хто не вписався у рамки того чи іншого колективу, хто чимось не схожий з усіма.

Вирізняють ще кібербулінг, що означає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, використовуючи мобільні телефони, електронну пошту, соціальні мережі.

А ще дехто з твоїх однокласників потерпає від домашнього насилля: побоїв, знущань, морального приниження. Все це негативні явища, які не повинні бути присутніми у твоєму житті.

В даному інформаційному покажчику ти знайдеш багато корисної інформації, яку необхідно знати та використовувати. Ти дізнаєшся на що і на які права, підтверджені законом, ти маєш право, познайомишся з правилами безпеки, дізнаєшся, які є види шкільного булінгу, про правила безпеки в Інтернеті та що необхідно робити у випадку, якщо ти став жертвою будь-якого насильства.

Це видання знадобиться також твоїм батькам та вчителям. Батьки знайдуть тут дієві та актуальні правила поведінки з дітьми, поради, як поводитися у випадку виникнення надзвичайної ситуації, як впоратися з дитячою агресією, як “тримати себе в руках” тощо. Слушні та корисні поради тут є і для вчителів, вихователів, всіх, хто має справу з вихованням дітей та підлітків. Для вчителів, вихователів та батьків адресується підбірка цікавих матеріалів про булінг та запобігання його проявам у дитячому та підлітковому середовищі. В окремому розділі покажчик містить анотований список художніх творів, основною сюжетною лінією в яких є булінг, насилля та приклад того, як упоратися з важкими ситуаціями.

Отож, знайомся, читай, використовуй, будь обізнаний з усіма проявами булінгу, формуй свої знання з правил безпечної поведінки і толерантного спілкування в соціумі.

Що таке насильство? Яким буває насильство?

Насильство – це жорстоке поводження з дитиною, нехтування її інтересами та проблемами.

1. Фізичне насильство – коли дитину

б'ють, штурхають, не пускають до квартири чи будинку, виганяють з дому, погрожують вбити, не дають їсти чи спати, змушують вживати алкоголь чи наркотики.

2. Сексуальне насильство – це примус дитини до сексуальних дій, зґвалтування.

3. Психологічне насильство – коли дитину ображають, цькують, діють на психіку дитини шляхом погроз, переслідування, залякування, шантажу, ігнорують потреби дитини.

4. Економічне насильство – коли примушують дитину до жебракування, обмежують у доступі до кишенькових грошей, позбавляють житла, їжі, одягу, псують особисте майно.

ТИ МАЄШ ПРАВО:

♦ **На життя.** Ніхто не може позбавити тебе життя і здоров'я. Життя всіх людей має бути захищене від протиправних посягань.

♦ **На охорону здоров'я.** Ти можеш звернутися за безкоштовною кваліфікованою медичною допомогою до закладів охорони здоров'я.

♦ **На свободу та особисту недоторканність.** Тебе ніхто не може заарештувати або тримати під вартою лиш як за рішенням суду. Але якщо тобі вже виповнилося 14 років і має місце злочин, в такому випадку може застосовуватись утримання під вартою як тимчасовий запобіжний захід.

♦ **На освіту.** Ти маєш право безкоштовно отримувати освіту в дошкільному, загальноосвітньому, професійно-технічному та будь-якому закладі вищої освіти, а також отримувати державну стипендію.

♦ **На працю.** Якщо тобі виповнилося 14 років, за згодою батьків ти можеш працювати у вільний від навчання час, але після попереднього медичного огляду.

♦ **На відпочинок.** Ти маєш право у вільний від навчання чи роботи час на відпочинок, тобто займатися своїми улюбленими справами.

♦ **На майно.** Майно, яке тобі придбали батьки для навчання, виховання – є твоєю власністю.

♦ **На повагу до своєї гідності та захист від усіх форм насильства.** Будь-яка людина не має права поводитися з тобою жорстоко, принижувати твою гідність, експлуатувати, втягувати у злочинну діяльність, залучати до вживання алкоголю, наркотиків, примушувати до сексу, проституції, втягувати до азартних ігор тощо.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ ТЕБЕ, ДРУЖЕ!

1. Пам'ятай, що насильство над тобою, здійснене батьками, чи іншими особами, однолітками не є нормою життя. Насилля – неприпустима річ у стосунках людей.

2. У сім'ї, чи в школі ти маєш право на те, щоб до тебе ставилися з повагою, не ображали.

3. Ніхто, в тому числі і твої батьки, рідні, однолітки не мають права принижувати тебе, поводитися жорстоко стосовно тебе – це карається законом. В Сімейному Кодексі написано: “Забороняються фізичні покарання дітей батьками та інші види покарань, які принижують людську гідність. Дитина може подати до суду, до громадських організацій, якщо виховання не належне”.

4. Знай, коли тебе постійно контролюють, принижують, примушують до чогось, використовують у спілкуванні з тобою лайливі слова – це насильство.

5. Ти маєш право на захист, якщо навіть найрідніші люди принижують твою гідність.

6. Поділися своїми проблемами з учителем, батьками, класним керівником, психологом, звернись до поліції.

7. Ти маєш право висловлювати і відстоювати свою думку. Чітко й однозначно висловлюй осуд щодо насильницької поведінки взагалі.

8. Пам'ятай необхідні правила безпеки: не варто тут же встрявати, кидатися на допомогу, навіть коли сваряться чи б'ються батьки. Краще якомога швидше залишити

домівку взагалі, покликати на допомогу дорослих, які краще знають, як діяти за таких обставин.

9. Навчись розрізняти поняття “добро” і “зло”. Все, що принижує людську гідність – є зло. Все, що звеличує гідність людини – добро.

ВИДИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ

● **Фізичний шкільний булінг** – умисні побої, стусани, нанесення інших тілесних ушкоджень.

● **Сексуальний булінг** – означає дії сексуального характеру. Жертва сексуального булінгу панічно боїться розповісти про це дорослим, замикається в собі.

● **Психологічний шкільний булінг** – насильство, яке діє на психіку, що завдає психологічної травми через словесні образи або погрози, переслідування, залякування, мета яких навмисно спричинити емоційну невпевненість жертви: образливе ім'я, з яким постійно звертаються до однолітка, кепкування, поширення образливих чуток тощо:

- образливі жести або дії, залякування;

- ізоляція (жертву навмисне ізолює або ігнорує частина учнів або весь клас);

- активне неприйняття (кривдники дають зрозуміти, що вона ніхто, що її думка нічого не означає);

- пасивне неприйняття (виникає у певних ситуаціях, коли треба вибрати когось в команду, групу, сісти за парту, діти відмовляються: “З ним не буду”);

- ігнорування (не звертають уваги, не спілкуються, не помічають);

- пошкодження та інші дії з майном (крадіжка, прагнення сховати речі жертви).

● **Кібербулінг** – приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв: пересилання фотографій, інших зображень, глузування, поширення чуток тощо.

УЧАСНИКИ БУЛІНГУ

Булери – ініціаторами насилля та цькування виступають діти, які прагнуть до влади, самоствердження за рахунок інших, ініціюють і відіграють лідерські ролі в процесі булінгу.

Жертви булінгу – зазвичай, але не завжди, стають діти чутливі й не здатні постояти за себе.

Глядачі (спостерігачі) – учні, які не беруть участі в булінгу і вважають, що це не їхня справа, тобто виявляють байдуже ставлення до ситуації.

Як протистояти булінгу

Рекомендації підліткам

Поговори з дорослим, якому ти довіряєш. Це можуть бути батьки, вчитель або спортивний тренер, шкільний психолог, медіатор, старший брат/старша сестра, інші родичі. Ти не повинен/повинна протистояти наодинці.

Якщо тобі важко говорити, напиши про те, що відбувається, та надішли дорослому, якому довіряєш електронною поштою або месенджером.

Дій сміливо, тримай голову високо, дивись кривднику або кривдниці у вічі, навіть якщо почуваєшся невпевнено. Ігноруй глузування та йди від кривдників.

Не застосовуй силу або булінг у відповідь. Це лише погіршить ситуацію та може призвести до більш серйозних наслідків.

Керуй своїми емоціями. Відчувати гнів та засмучуватись – нормально, але це надає більшої сили кривдникові або кривдниці.

Намагайся бути серед людей, особливо на перервах та під час обіду. Уникай відлюдних «кутків» та місць, де зазвичай відбувається цькування. Тримайся поруч з приятелями, які можуть захистити тебе.

Якщо тебе фотографують або глузують у роздягальнях, не заходь туди разом із кривдниками. Якщо ситуація дійшла до фізичної розправи, крадіжок або пошкодження речей, звертайся до поліції.

Якщо ти бачиш, що хтось інший страждає від булінгу, не мовчи. Пропонуй допомогу та клич дорослих.

ПРАВИЛА БЕЗПЕКИ В ІНТЕРНЕТІ

- ☺ Якщо ти став очевидцем кібербулінгу, правильно буде:
 - виступити проти агресора, дати йому зрозуміти, що його дії оцінюють негативно;
 - підтримати жертву, у віртуальному просторі надати їй емоційну підтримку;
 - повідомити дорослих про факт некоректної поведінки в кіберпросторі.
- ☺ Якщо тебе дуже засмутило, схвилювало якесь повідомлення, відео, що надійшло на твою адресу – не поспішай викидати свій негатив у кіберпростір. Перш ніж давати відповідь, слід заспокоїтися, угамувати злість і образ.
- ☺ Зберігай підтвердження фактів нападів, роздрукуй сторінку самостійно, звернись до батьків за допомогою.
- ☺ Ігноруй одиничні образливі повідомлення. Зазвичай кібербулінг внаслідок твоєї правильної поведінки зупиниться на початковій стадії.
- ☺ Блокуй агресорів. У програмах обміну миттєвими повідомленнями є можливість блокувати повідомлення агресора.
- ☺ Створюй власну онлайн-репутацію, не купуйся на ілюзію анонімності. Якщо некоректні дії у віртуальному просторі призводять до реальної шкоди, все таємне стає явним. Інтернет фіксує історію, яка складається з публічних дій учасників і визначає репутацію кожного – накопичений образ особистості в очах інших учасників, тому турбуйся про свою репутацію.
- ☺ Якщо листи невідомого вам відправника систематично містять погрози, образи чи порнографічні сюжети – скопіюй ці повідомлення і звернись до правоохоронців. Питаннями кібербезпеки займаються спеціально створені відділи поліції. Тому Інтернет-хулігана можна знайти і покарати.
- ☺ Запам'ятай чи занотуй телефон національної “гарячої лінії” з питань запобігання насильству та захисту прав дітей – **080050225**

ТИ ПОВИНЕН ЗНАТИ

Якщо ти став жертвою будь-якого насильства – дій:

♦ зателефонуй в поліцію за номером **102**, або на безкоштовну національну “гарячу лінію” з попередження домашнього насильства та захисту прав дитини за номерами:

0800500 225 або **116 111**;

♦ звернись у місцевий центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді;

♦ не відповідай агресією на агресію. Так ти лише ускладниш ситуацію;

♦ контакти центрів соціальних служб, мобільних бригад

соціально-психологічної допомоги можна знайти на сайті Міністерства соціальної політики msp.gov.ua в розділі “Громадянам”/“Запобігання та протидія домашньому насильству та жорстокому поводженню з дітьми”/“Довідкові матеріали”.

Дорослим потрібно контролювати свої емоції, а дітям – не мовчати.

Якщо ти постраждав, або став свідком домашнього насильства щодо своїх

близьких, рідних, знайомих, звернись за допомогою!

У 2017 році в Україні при Національній поліції створено ювенальну превенцію, яка займається безпекою дітей.

ПАМ'ЯТКА ТВОЇМ БАТЬКАМ

- Пам'ятайте, що першим університетом життя для дитини є та сім'я, в якій народилася дитина. Завдання обох батьків полягає в тому, щоб створити в сім'ї атмосферу любові, довіри, духовного настрою та комфорту.
- Не дивіться на дитину, як на особисту власність. Ви дали дитині фізичне тіло, а душа її належить світові. Сприймайте дитину як особистість – єдину, унікальну і неповторну.
- Завжди пам'ятайте: насильство над дітьми – це протиприродний акт, який забороняється законом. В Сімейному Кодексі сказано так: “Забороняються фізичні покарання дітей батьками та інші види покарань, які принижують людську гідність. Дитина має право на належне батьківське виховання”.
- Не виражайте часто свого невдоволення, критики. Це породжує неприязнь та ворожість в стосунках дітей і батьків.
- Давайте дітям можливість відчувати ваше визнання і схвалення. Ніколи не старайтесь запевнити дитину в тому, що вона погана.
- Будьте тактовними у стосунках з дітьми. Давайте приклад емоційного самоконтролю і витримки.
- Показуйте приклад позитивних дій та вчинків дітям не на словах, а в конкретних справах.
- Завжди давайте дитині шанс на право бути кращою.
- Пам'ятайте, що в сім'ї дитина пізнає, як взаємодіяти з іншими людьми, як ставитися до себе і до оточення, як упоратися з труднощами і, зрештою, зрозуміти, що таке життя.

ОЇМ БАТЬКАМ:

х” і не зриватися на дитині

- Поставте себе на місце дитини і постарайтесь зрозуміти її.
- Спробуйте зрозуміти причину вашого гніву. Можливо не дії дитини вас розізлили.
- Відразу все з'ясовуй, наприклад: “Я засмучуюсь, коли ти не робиш вчасно уроки”.
- Якщо чимось розгнівались, опануйте свої емоції: вийдіть з кімнати, дихайте глибоко, випийте чаю, вийдіть на прогулянку.
- Думайте про вирішення проблеми, а не про її суть. Поміркуйте над тим, що можна

зробити зараз, щоб виправити ситуацію.

- Приділіть увагу собі, виділяйте для цього час, щоб уберегтися від емоційного вигорання.
- Розподіліть обов'язки у сім'ї, просіть у дітей про допомогу.
- Прислухайтесь до критики та порад інших, але фільтруйте їх.
- Зверніться до психолога за допомогою. В Україні є безкоштовні лінії психологічної підтримки для батьків.

ПРОЧИТАЙ, ПОМІРКУЙ, ЗАДУМАЙСЯ!
(про булінг – підліткову агресію в художній літературі)

♦ АудгільдСкульберг А. **Хто проти суперкрутих** : повість / А.АудгільдСкульберг ; пер. Н.Іваничук. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. – 208 с.

Дванадцятилітня AnneBea вважає себе потворою, та й у школі на неї поглядають співчутливо. А дехто, особливо трійка крутих дівчат з їхнього класу, взагалі з неї глумляться, проводжають злісними поглядами, кидають образливі слова, а то й відверто знущаються. Тому дівчина мало з ким спілкується, і якби не найкращий друг Нільс, її життя було б зовсім нестерпним. Але AnneBea доведеться поглянути у вічі своїм найбільшим страхам і з допомогою друзів та рідних дати відсіч суперкрутим. Її внутрішня краса, товариськість і талант допомагають долати проблеми.

♦ АудгільдСкульбергА. **Суперкруті догралися** : повість / А.АудгільдСкульберг ; пер. з норв. Н.Іваничук. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. – 192 с.

Раніше AnneBea та її друзям із найнижчої у школі касти дуже допікали, навіть знущалися суперкруті. Та, схоже, крутелиці так уже допекли одна одній і всім навколо, що з ними перестали рахуватися. Але чи так уже й легко бути суперкрутими і популярними? І чи зможуть нижча і вища касти знайти спільну мову? Як усе вирішиться – читайте в повісті.

♦ Гридін С. **Не-ангел** : повість / С.Гридін. – Київ : Академія, 2016. – 144 с.

Юному героєві цієї повісті Олесеві випало пройти через важкі випробування, але вони не зламали його. Якийсь час йому навіть щастило – мама була справжнім другом. Спілкування з нею давало впевненість у собі і стишувало конфлікти з батьком. Але так тривало недовго. Тиск жорстоких обставин різко розмежував його життя на “до” і на те, що відбувається “після”. Хвороба матері та непорозуміння з батьком виштовхали його на вулицю. Він опиняється на дні жорстокого світу людей. “Домашній” хлопець Олесь здружується з бездомним однолітком і відкриває для себе той світ. Разом вони потрапляють у дуже драматичні ситуації і, хоч як не було складно, вибираються звідти. Тут він здобуває досвід

виживання, розраховуючи тільки на власні сили.

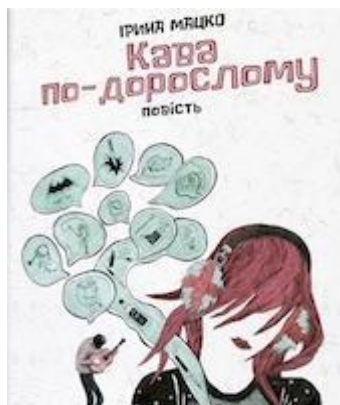

к **Ельфи** / Н.Малетич ; ілюстр. А.Нечаєвський, Д.Нечаєвська. – Львів : Видавництво «Лема», 2015. – 175 с.

Ці книги ходять вулицями різних міст, вчать в різних школах і в різних ситуаціях – хороші, а часом і в справжнісінькі халепи, вибратись з них. В багатьох оповіданнях ви зіткнетеся із неабиякою силою, яку виливають з тих чи інших причин підлітки, а то й дорослі (оповідання «Садист», «Ботанік», «Біла мама», «Догхантер». І в них завжди повинні перемогти

♦ **Мацко І. Кава по-дорослому** : повість / І.Мацко. – Київ : Академія, 2018. – 128 с.

То тільки може здатися, що Катя така, як усі дівчата. Насправді у неї купа вселяких переживань, нелади з батьками. Вони дратують її надокучливими запитаннями, невмінням жити і поламаним шлюбом. У школі – суцільне протистояння, конфлікти і нещира дружба. Якось сила жене її пізнати все і заставляє побачити себе на слизькій межі. Відчути драйв, страх, приниження. Каті передбачається зіткнутися із життям навиворіт, з неймовірною жорстокістю між однолітками, де алкоголь, наркотики, секс з примусу чи просто так, наруга над собою чи кимось. Проте Каті вдається вирватися із ситуації, де, здається, ніщо нормальне вже неможливе. Вона усвідомила себе потрібною і побачила світ іншими очима.

♦ **Патерсон К. Неперевершена Гіллі Гопкінз** : роман / К.Патерсон. – Харків : Віват, 2017. – 144 с. – (Світовий бестселер).

У свої одинадцять Гіллі, по суті, нічийна дитина. Якби ж вона могла знайти свою красуню матір Кортні і жити з нею, а не в оцій прийомній родині, думала дівчинка, вона була б найщасливіша у світі. Як можна сподіватися на те, що вона, неперевершена Гіллі Гопкінз, відома своєю некерованістю і кмітливістю, терпітиме МейміТроттер, товсту малограмотну вдову, яка тепер є її опікункою?

Безстрашна Гіллі з хижою посмішкою будує плани проти нових родичів та й усіх, хто хоч спробує з нею подружитися. А все ж, ця добра в душі дівчинка, намагається впоратися з непереборним бажанням зустрітися з матір'ю і страхом назавжди залишитися прийомною дитиною.

♦ **Рижко О. Дівчина з міста** : повість / О.Рижко. – Київ : Академія, 2018. – 144 с.

У головної героїні повісті Тіни немає повноцінної сім'ї, але є друзі, які її розуміють. Проте, доля робить крутий віраж і закидає її в незвичні обставини. Вона змушена переїхати в село до бабусі. Дівчині складно, бо там майже все не так, як звикла: нова школа, чужі люди.

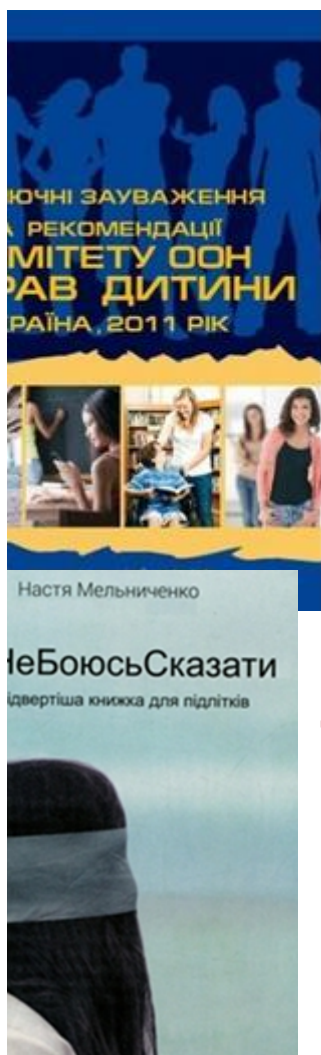

Жорстоко випробовують нові однокласники, серед яких є свої авторитети й ті, хто їм догоджає. Не вистачає Тіні відчуття захищеності та потрібності. Незвичні спостереження, враження і конфлікти супроводжують її на кожному кроці. Перед нею постає необхідність вибору: сховатися в самотність чи перемогти страх і жорстоку реальність, а відтак знайти нових друзів і першу любов.

♦ Сайко О. **Новенька та інші історії** / О.Сайко ; ілюстр. Н.Гайда. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2012. – 185 с. – (Класні історії).

Книга оповідань Оксани Сайко про підлітків, яким, можливо, вперше в житті і часто в драматичних ситуаціях доводиться зробити рішучий вибір або на користь добра, або зла. Так вони пізнають себе і цей світ, часто такий жорстокий. Які методи годяться в боротьбі за перемогу на конкурсі краси? Що робити, коли товариш в біді – бігти за дорослими чи намагатися рятуватися самому? Чим “віддячити” не надто доброзичливому учителеві – осудом, а чи співчуттям? Отож, дорослість приходить із випробуваннями на міцність дружби, чесність стосунків, вірність і доброту.

♦ **Заключні зауваження та рекомендації комітету ООН з прав дитини. Україна. 2011 рік** : версія, адаптована для дітей та підлітків. – Київ, 2011. – 38 с.

Цей документ є важливим для всіх дітей та підлітків України, оскільки впливає на дотримання прав кожної дитини. В ньому Комітет ООН з прав дитини визначає основні порушення прав дитини в Україні та висловлює своє бачення того, яким чином можна ці порушення усунути. На цей документ мають орієнтуватися всі без винятку установи і служби, які працюють з дітьми та для дітей.

♦ Мельниченко Н. **Я не боюсь сказати** : найвідвертіша книжка для підлітків / Н.Мельниченко ; худож.-оформл. А.Сміт. – Харків : Фоліо, 2017. – 213 с.

Настя Мельниченко – відома громадська діячка, журналістка – в цій книзі розповідає підліткам про те, як не допустити сексуальне насильство зі свого боку, а також як поводитися і до кого звертатися, коли насильство вже сталося. Ця книжка є темою для роздумів. Вона не дає готових відповідей і варіантів поведінки у випадку насильства. Але читання дозволить

уперше задуматися про низку речей, про які в школах і родинях не надто часто говорять.

Матеріали про булінг та запобігання його проявам у дитячому та підлітковому середовищі для батьків, вчителів, вихователів

- **Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)** : закон України, 18 груд. 2018 р. // *Голос України*. – 2019. – 18 січ.
- **Конституція України** : із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV, від 1 лют. 2011 р. № 2952-VI. – Київ : ЮІ, 2010. – 40 с.
- **Про охорону дитинства** : закон України : чинне законодавство зі змінами та

допов. станом на 13 січ. 2014 р. : офіц. текст. Конвенція про права дитини. - Київ : Паливода А. В., 2014. – 51 с. - (Закони України).

- **Сімейний Кодекс України** : чинне законодавство із змінами та доповненнями станом на 16 лип. 2012 р. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 65 с.

- **Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок** : постанова Верховної Ради України, 5.03.1999 р. № 475-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 17. – С. 129.

- Мартиненко О.А. **Як навчити вашу дитину володіти емоціями** / О.А.Мартиненко. – Харків : Ранок, 2009. – 144 с. – (Сімейна психологія).

Чому діти часто погано поведуться, проявляють агресію по відношенню до оточуючих, не володіють своїми емоціями? Ця книга допоможе зрозуміти, чому так відбувається. Ви дізнаєтеся, як допомогти дитині подолати страх, агресію, капризність, упертість. Завдяки пропонованим іграм дитина навчиться розпізнавати емоції та правильно виявляти свої почуття.

- Найдьорова Л.А. **Кібербулінг, або Віртуальна агресія** : способи розпізнання і захист дитини / Л.А.Найдьорова ; упоряд. В.О.Снігульська. – Київ : Редакція загальнопедагогічних газет, 2014. – 96 с. – (Бібліотека шкільного світу).

Кібербулінг, або новітня форма агресії (жорстоких дій з метою дошкулити, принизити людину) з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж. Автор висвітлює проблему виявлення в дитячому колективі явища кібербулінгу, порівнює його з ситуаціями фізичного і психологічного цькування. Проаналізовано причини виникнення цих негативних явищ, запропоновано способи подолання і профілактики. Приділено увагу роботі з батьками тих дітей, які стали жертвами, переслідувачами або свідками.

- **Попередження насильства над дітьми** : інформ.-метод. матеріали та аналіз норм.-правової бази / уклад. Г.В.Журавень. – Київ : Калита, 2007. – 224 с.Ця збірка адресується всім, хто працює з дітьми та молоддю, педагогам, психологам шкіл, представникам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представникам громадських організацій, що працюють у сфері попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею.

- Трохим І. **Подолання насильства в сім'ї**: український та міжнародний досвід / І.Трохим та ін. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – 111 с.

Це видання узагальнює основні здобутки та результати діяльності Західноукраїнського центру “Жіночі перспективи” у сфері попередження насильства в сім'ї та надання допомоги потерпілим від нього. Подано аналіз законодавства, здійснений в рамках проекту “Впровадження стандартів прав людини у вирішенні проблеми насильства в сім'ї в Україні”, підтриманого Європейським Союзом.

- Шрагіна Л. **15 табу для мамусь і татусів, або Батьківські помилки з любові до дітей** / Л.Шрагіна. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. – 144 с. – (Школа мудрих батьків).

Чому діти не завжди поведуться так, як нам хочеться? Адже наші діти не народжуються грубими, деспотичними, зухвалими, егоїстичними, жорстокими. Такими вони стають в результаті певних обставин. Як же уникнути прикрих помилок у вихованні? Про табу для батьків у спілкуванні з дітьми йдеться у цій книзі.

*Мій улюблений світ – без насильства,
Без жорстокості, болю і зла,
Де народом заспівана пісня
Містить тільки хороші слова.
Мій улюблений світ – без насильства,
Де немає страждання й війни,
Де розквітла картина барвіста,
Й голосінь не почуєш сумних.
Мій улюблений світ – це не казка,
А реальне щасливе життя,
Бо, звільнивши наш світ від насильства,
Можна сміло іти в майбуття.
І коли на теренах країни
Без страждань заживе кожне місто,
Скажуть люди всієї країни:
Україна – це світ без насильства.*

І.Супрун

